

alföld

IRODALMI, MŰVELŐDÉSI ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT

„CSONKA-BEREG”
SÁRA SÁNDOR
FILMSZOCIOGRÁFIÁJA

KÁRPÁTALJAI
MAGYAR KÖLTŐK VERSEI

S. BENEDEK ANDRÁS
A KÁRPÁTALJAI
MAGYAR IRODALOMRÓL

BÉNYEI MIKLÓS
FÜR LAJOS
TÖRTÉNELMI ÍRÁSAI

GUNDA BÉLA
A MOLDAVI
MAGYARSÁGKUTATÁSRÓL

NEGYVENEDIK ÉVFOLYAM

1989/6

alföld

NEGYVENEDIK ÉVFOLYAM - 1989. JÚNIUS

<i>Vári Fábián László</i> versei: Rimbaud-val szemközt, Majtény	3
<i>Finta Éva</i> verse: Megidézés	4
<i>Sára Sándor</i> : Csonka-Bereg (filmszociográfia, 1. rész)	7
<i>Nagy Zoltán Mihály</i> versei: Komor lobogó alatt, Magyar ének	26
<i>Füzesi Magda</i> versei: Tájéoló, Küldetés, Január	27
<i>Balla D. Károly</i> versei: Oktaéder, Érik bennem a halál, Reciprok szonett	28
„Lépteimet piros öklű plakátok vigyázták” (Dokumentumok Kovács Vilmosról - szerkesztette és közreadja <i>M. Takács Lajos</i>)	30
<i>S. Benedek András</i> : A fórumteremtés kísértete (A kárpátaljai magyar irodalomról)	36

Fórum

<i>Bényei Miklós</i> : „...szabadság és felvilágosultság” (Eötvös József és a magyarországi politikai modernizáció)	40
<i>Für Lajos</i> : Történelmünk egy-egy sorsfordulója (Kristó Gyula és Gergely András könyvéről)	49
<i>Gunda Béla</i> : A moldvai magyarok kutatásának újabb eredményei	58

Kritika

<i>Bálint Péter</i> : Fedetlenség és éberség (Hamvas Béla: <i>Scientia sacra</i>)	70
<i>Grezsa Ferenc</i> : Teória és alkotás (Bertha Zoltán: <i>A szellem jelzőfényei</i>)	75
<i>Takács Géza</i> : Szabadságtól szabadságig (Elek István: <i>Társadalomkritika és radikális reform</i>)	77
<i>Venczel Katalin</i> : Gondolat és cselekvés (A Kurkó Gyárfás-émlékkönyvről)	80
<i>Bereti Gábor</i> : A nemzeti kérdés Jugoszláviában (Rehák László könyve)	82
<i>Hima Gabriella</i> : Kertész Imre: A kudarc	86
<i>Radics Péter</i> : Czákó Gábor-Banga Ferenc: 77 magyar rémmese	88
<i>Horpácsi Sándor</i> : Tóth-Máthé Miklós két könyvéről (Tapshoz kérem a szereplőket!, Világszám)	90
<i>Szentesi Zsolt</i> : Kiss Irén: Kémopera	91
<i>Domonkos László</i> : Pünkösti Árpád: Kiválasztottak	93

Híreink

Képek

96

Tóth Lajos (Kárpátalja) grafikái

KÖVETKEZŐ SZÁMAINK TARTALMÁBÓL

Garaczi László, Szőcs Géza és Tandori Dezső versei

Sára Sándor filmszociográfiája: *Csonka-Bereg* (2. rész)

Keresztury Tibor interjúja *Szőcs Gézával*

Száz éve született *Nyíró József*: az író kiadatlan elbeszélése
és *Pomogáts Béla* tanulmánya

Borbándi Gyula esszéje: *Magyarország és a Nyugat*

Kritika - Figyelő

alföld

Irodalmi, művelődési és kritikai folyóirat

Juhász Béla főszerkesztő

Márkus Béla főszerkesztő-helyettes

Aczél Géza olvasószerkesztő

Bakó Endre

Fülöp László

Imre László

Simon Zoltán

Veliky János rovatvezetők

Keresztury Tibor munkatárs

zióknak bizonyultak, akárcsak múlt századi társaik. Hiszen, mint láthattuk, volt egy korszak, amikor a liberális magyar politikusok a szabadságjogok kiterjesztésétől és a polgári alkotmányosságtól várták az etnikai ellentétek-feszültségek feloldását, ami akkor egyet jelentett az ország területi integritásának megőrzési esélyeivel is.

Nemzedékeken át, egészen a legutóbbi évekig, hasonló csodaszernek vélte és hirdette a baloldali munkásmozgalom a szocializmust. A nemzetek és nemzetiségek közötti ellentétek is – vallotta a marxizmus – a tőkés osztálytársadalom lényegéből erednek. Az osztályellentétek és a burzsoá ideológia felszámolása, a kizsákmányolásmentes osztálytalan társadalom felépítése egy csapásra feloldja és megszünteti az etnikumok közti gyűlölködést is. A polgári ideológia helyét elfoglaló ún. lenini nemzetiségpolitika a népek közti boldog megbékélés aranykorát hozza el. Az itt-ott tovább élő esetleges súrlódások pedig – harcban a nacionalizmussal – automatikusan megoldódnak, megszűnnek. Nyugaton (és újabban a kelet-közép-európai térség „másként gondolkodói” körében) pedig a demokrácia, az egyéni és politikai szabadságjogok garantálásában keresték, keresik a megoldás biztonságos kulcsát. Ám a „betiltott nemzetek” lázadása Nyugaton, tájainkon pedig a mind féltelenebb kisebbségi terror arra figyelmeztet: nincsenek csodaszerek. Így hát az elmúlt másfél évszázad alatt sem a liberalizmus és a polgári alkotmányosság, sem a demokrácia és az egyéni szabadságjogok, sem a létező szocializmus és a lenini nemzetiségpolitika nem tudta megnyugtató módon, egyáltalán: rendezni Európa és a világ egyik nagyon is sajnó kérdéskötegét: az etnikai (vallási, faji) kisebbségek ügyét. A kudarckok arra intenek bennünket: legyünk óvatosabbak a csodaszereket kínáló teóriákkal s az álságos szölamokat szajkózó praktikus politikával szemben. Az bizonyos: a gyógyításnak nincsenek, mert nem lehetnek kész receptjei. Ezért szüntelenül keresni kell mindenütt és mindenkinek, legfőképpen is a súlyos helyzetbe sodródott magyarságnak a szorongató bajok éppen esedékes és lehetséges gyógymódjait. Hogy az emberiség valamennyi nemzete, valamennyi népcsoportja, beleértve a magyart is, mégiscsak félelem nélküli, felnőtt és egyenrangú társa lehessen a többieknek.

GUNDA BÉLA

A moldvai magyarok kutatásának újabb eredményei

Ezelőtt hét esztendővel, 1982-ben a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat figyelme és támogatása révén Debrecenben konferencia zajlott le a határainkon kívüli magyar néprajzi kutatásokról. A sokrétű tanácskozáson elhangzott előadások a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat kiadványaként 1984-ben meg is jelentek (*A határainkon kívüli néprajzi kutatások*. Budapest, 1984). A kiadványban *A moldvai magyarok néprajzi kutatása* címen részletesen szoltam a távoli magyar népcsoportunk iránti tudományos érdeklődésről. A konferencia óta fokozódott a figyelem a moldvai magyarok iránt, s több hazagpótló, eredményeket gyarapító dokumentum jelent meg a Bukovinából visszatelepített székelyek életéről is.

Az alábbiakban az utóbbi hét esztendőben megjelent munkákról, tanulmányokról szeretnék beszámolni. A moldvai magyarokkal foglalkozó könyvek, tanulmányok jelentőségét méltatom. Noha a búcsújárók áhítatával meg kellene állnom olyan jeles

munkák mellett, mint Gáspár Simon Antal visszaemlékezése (*Az én szülőföldem, a bukovinai Istensegűs*. Budapest, 1986). A könyvhöz a népi írásbeliség ismeretét gazdagító tanulmányt írt Forrai Ibolya. Az ő buzgólkodásának köszönhető, hogy a néprajzi értékekben annyira becses visszaemlékezést olvashatjuk. Hasonló jellegű Lőrincz Imre könyve *A bukovinai Istensegűstől a völgyégségi Majosig* (Budapest, 1986). A Kóka Rozália gondozásában megjelent munka nemcsak a korábbi bukovinai élet kitűnő dokumentuma, hanem az onnan elköltöztetett magyarok tragédiájának emlékeztetője is. Mészáros Sándor *A két hegyeken túl* című könyve (Budapest, 1987) is ilyen emlékeztető, amelyből a bukovinai magyar menekülés, zsidó gyűjtőtábor, Goethe népének elszennyeződése, román vasgárda, orosz krumplihámoztatás s mindaz, ami ezek következménye, jelzi Kárpát-Európa népeinek tragédiáját, a humánus romhalmazait. Nemcsak tudósoknak, a különös irodalmi ízeket kedvelőknek, hanem a politikusoknak is szól a könyv. Olyan politikusoknak, akiknek nincs szükségük vakvezetőre. *Mindhárom könyv több a rangjánál!*

De térjünk rá Moldva földjére!

A moldvai magyarok kutatásának egyik úttörője Gegő Elek (1805–1844) reformkori ferences tanár, aki már 1831-ben értekezést írt az ottani magyarokról. Az értekezés sajnos nem maradt fenn. Valószínű, hogy ennek megírásához a Kolozsvárt tartózkodó Pap Sándor tatrosi plébánostól szerzett értesüléseket. Moldvai útját 1836-ban valósította meg, s 1838-ban jelent meg az ottani magyarokról írt munkája, amelyet most reprint kiadásban is kézbe vehetünk (*Gegő*, 1838).

Gegő E. tevékenységét már korábban kitűnően és sokoldalúan D. Máta Márta bemutatta (*Mátai*, 1976). A reformkori tudóst széles körű érdeklődés jellemezte, s kora enciklopédikus szellemében írta meg munkáját. Kutatóútjához Schedel (Toldy) Ferenc-től, a pesti magyar tudós társaság titoknokától kapott „utasítást”. Toldy felhívja a figyelmét arra, hogy a nyelvi sajtóságok mellett kívánatos az erkölcsi tulajdonságok, példabeszédek, népmondák, dalok „összeírása”, a „netalántáni elnemzetlenedés” okainak megállapítása. Gegő E. igyekezett az utasításnak eleget tenni, de Moldvában kevés időt töltött (1836. okt. 5.–okt. 26.). Ennek ellenére jelentős megfigyelésekről számol be. Ezek közül csak néhányra emlékeztetek. Gegő E. különbséget tesz székely és csángó települések között, s a moldvai magyarság számát 44–55 ezerre teszi. Utal a nagycsaládszervezetre: a füsttől járó adó miatt egy házban három-négy család is lakik. A csángókat moldvai kun ivadékoknak tartja. Hangsúlyozza, hogy a csángók és székelyek egymás között nem vegyülnek. Észreveszi a magyarok és románok közötti különbségeket. Míg az előbbieket búzakenyeret esznek, kender-, len-, gyapotöltözéket viselnek, az utóbbiak pitát, málét rágnak, s még *alruháikat* is gyapjúból készítik. A bojár közmondás szerint „egy magyar tíz moldován”. A székelyek és csángók fennmaradását csakis a magyar lelkészek s a római katolikus vallás teszi lehetővé. A büntetés vagy a katonaság elől menekülő erdélyi székelyek a moldován vallás leple alatt élnek, haját növesztenek, de a nyelvet megtanulni nem képesek, s mégis moldovánoknak vallják magukat. Nagy jelentőségű, hogy Gegő E. észrevette a csángó és a székely vezetéknevadás közötti különbségeket. A régi bojár oklevelekben ilyen vezetéknevek olvashatók, mint Hideg, Róka, Sánta, Csalán, Sipos, Güze, Agaras. A későbbi székely telepések vezetéknevei többnyire keresztnevekből „véttettek”.

Csak rövid moldvai tartózkodásával és sokirányú érdeklődésével magyarázható, amikor azt írja, hogy „figyelemre méltó népmondák és dalok itt is úgy nincsenek, mint az e szempontból szegény Erdélyben”. Ugyanekkor közli a hal gyomrába került gyűrű mesemotívumát. Kiemelem még a könyvnek a moldvai kerületekről írt történeti-földrajzi vázlatát, a moldvai püspökségeket, a besszarábiai és bukovinai magyarok ismertetését. Gegő Eleknek köszönhetjük, hogy felhívta a figyelmet a Codex Bandinusra (1648), amelyből részleteket közöl. Csatlakoznunk kell D. Máta M. véleményéhez, amikor azt

írja, hogy a Codex Bandinus napvilágra hozatala egyik legjelentősebb eredménye Gegő E. utazásának (*Mátai*, 1976:16).

Szükséges volt kiadni Gegő Elek könyvét, amelyhez Túl a feledés határán címen Zsoldos Attila írt utószót. Kár azonban olyan kételkedően fogadni Domokos Pál Péter elméletét (171. l.). Az okleveleken kívül más források is léteznek. A bibliográfiából éppen a Gegővel foglalkozó munka (*Mátai*, 1976) hiányzik, s ha a szövegben idézi Lükő G. elméletét és nevét, könyvét is meg kellett volna említeni. Olyan alapvető munka sem hiányozhat a „további olvasmányok” közül, mint Kós K.-Szentimrei J.-Nagy J.: Moldvai csángó népművészet, Bukarest, 1981.

A moldvai magyarság iránti érdeklődés jele Domokos Pál Péter A moldvai magyarság című könyvének ötödik, átdolgozott kiadása (*Domokos*, 1987). A könyv 1931 óta nem veszített jelentőségéből, amikor szerényebb formában és szűkebb tartalommal Csíksomlyón megjelent. A könyv a szerző saját történeti - főleg egyház- és településtörténeti - kutatásait, 1929-ben és 1932-ben megtett moldvai útjának eredményeit s különböző történeti dokumentumokat (IX. Gergely pápa, Bruti Bertalan levelei, Bogoslavich A., Diodat P. jelentései, a Codex Bandinus stb.) tartalmaz. A könyvet már az előző kiadások nyomán is szélesebb körben ismerik. Ezért inkább arra szeretném felhívni a figyelmet, hogy a demográfiai és statisztikai adatok mellett a munkában több olyan részlet, jelentős megfigyelés található, amely további kutatást igényel. A néprajznak különösképpen fel kell figyelnie a forrófalvi több mint 700 oldalas kéziratot imádságoskönyvre úgy is, mint a magyar paraszti írásbeliség kiemelkedő dokumentumára, az állandóan feltűnő Szent István-tiszteletre, a trunki lakodalom bemutatására, amely tanulságosan vethető össze Wichmanné Herrmann Júlia szabófalvi leírásával (*Ethnographia*, 1936), Az ónfalvi betlehemes játék a moldvai székely népcsoport etnikai jellemzéséhez is hozzájárul. A magyar fordításban közölt Bandinus-kódex sorai között számtalan a néprajzi értékelésre kíváncsozó közlés (méhészet, településformák, történeti és vallási jellegű mondafoszlányok, szokások stb.). A terjedelmes történeti részről a historikusoknak kellene nyilatkozni. Újabban Petrovics I. figyelmeztette a szerzőt, hogy IX. Gergely pápa leveleit a történettudomány már korábban ismerte s publikálta is (Petrovics, 1988:3-7).

A kötetet Fazekas István rendezte sajtó alá. A bibliográfia terjedelmes ugyan, de jelentéktelen írások számbavétele mellett feltűnően hiányos. Hajdú Mihály alapvető munkáját a Bandinus-féle összeírás névstatisztikájáról (*Hajdú*, 1980) hiába keressük a bibliográfiában. Hiányzik Faragó József, Kallós Zoltán, Lükő Gábor és mások több jelentős munkájának megemlítése. Ebben a bibliográfiában is Mikecs Lászlónak Csángók (Budapest, 1941) című könyve szerepel, s hiányzik a Magyarok és románok című kiadványban (Szerk. Deér J. és Gáldi L., I. k. Budapest, 1982. 440-507.) megjelent tanulmánya. Az előbbiről maga Mikecs L. írja, hogy a könyv részben értelemzavaró hiányokkal, tömördek sajtóhibával került ki a nyomdából. Hiányoznak a bibliográfiából a moldvai magyarokkal foglalkozó újabb román néprajzi kiadványok.

A bibliográfia nem szerves része Domokos Pál Péter munkájának. Abban nagy számban olyan könyvek, tanulmányok, hírlapi írások is felsorolásra kerültek, melyeket a szerző nem dolgozott fel, velük nem foglalkozik. Magáról a munkáról vallom a Népszava (Pécsi Györgyi, 1986. márc. 26.) méltatását: „Túlzás nélkül állíthatjuk, Domokos Pál Péter tudós munkája történelmi tett, könyvének, A moldvai magyarságnak újrakiadása elengedhetetlen kötelesség.” Az olvasó egészítse ki ezt még azokkal a köszöntősorokkal, amelyek a Népszabadságban (1986. jún. 28.) és a Magyar Nemzetben (Vári Attila, 1986. július 1.) jelentek meg. A moldvai magyarságba könnyen beilleszthető lett volna Domokos P. P.-nek az a megindító vallomása, amelyet „Édes hazámnak akartam szolgálni...” címen a Kortársból (30. 1986. 7. sz.) és a magyar televízióból ismerhettünk meg.

Tovább időzhetnék Domokos P. P. munkája mellett, de átlépek más olyan mezejekre, amelyek a Moldvában élő csángók és székelyek szintén jobb megismeréséhez vezetnek.

Közbevetőleg utalok rá, hogy Moldva–Havasalföld történetéhez még több, további kutatást kívánó magyar törekvés tartozik. Ne feledkezzünk meg arról, hogy Desericzky J. Ince két rendtársa kíséretében pápai követként járta a Havasalföldet (1747–48), s naplója máig sincs kiadva. Alig ismerjük annak a magyar jezsuitának, Péterffy Károlynak (1700–1746) a tevékenységét, aki társaival Mavrocordat Constantin (1730–1746) moldvai fejedelem megbízásából Moldva történetével foglalkozott. Munkájának vázlatáról is tudunk. A Kazacsay-féle román népviseleti ábrázolások is feldolgozást kívánnak.

Nyelvészeti részletkérdések foglalkozik Bura László A moldvai csángó nyelvjárás *a-zás*a című munkájában (Bura, 1986). Megállapításai azonban érintik a moldvai székely és nem székely eredetű magyarok egymástól eltérő történetét. Az *a-zás* jelenségét (pl. bogár helyett *bagár*, álmodik helyett *álmadik*) az északi magyar települések (Szabófalva, Bákó környéke) lakói még kivándorlásuk helyéről, a Szamos völgyéből, a Felső-Tisza vidékéről a magyar nyelvtörténet ómagyar korában, a XIV. században vihették magukkal (l. ehhez Benkő L., Magyar nyelvtörténet. Budapest, 1957. 60. skk. l.). Az *a-zás*ból felsőtiszai kapcsolatokra következtethetünk. Moldvában a legrégebbi települések (Szabófalva és környéke) nyelvében jelentkezik szembetűnően. Az *a-zás* a székely bevándorlóknak nem lehetett a nyelvi sajtósága. Megjelenésükkel inkább gyengítették ezt a nyelvi jelenséget. Szerintem bizonyos kétségek merülnek fel akkor, ha pl. azt pasztaljuk, hogy délen, az Ojtozi-szoros közelében fekvő székely Gorzafalva lakói nyelvében is feltűnik az *a-zás*. Ezt már aligha lehet az első csángó telepek nyelvi sajtósága kisugárzásának tekinteni. Bura László a Szamos-völgyi, felsőtiszai kapcsolatokkal Lükő Gábor korábbi elméletét teszi magáévá. Lükő G. szerint a nem székely eredetű moldvai magyarok a Szamos völgyén át vándoroltak ki Moldvába.

Nagy elismeréssel emlékezem meg Halász Péternek öt moldvai magyar falu helyneveiről írt munkáiról. Magyarfalva helyneveiről készült feldolgozását már korábban méltattam. Halász P. azóta elénk tárta Lészped (Halász, 1983), Ónfalva, Kléze és Pusztina helyneveit. Lészped székely eredetű falu. Lakói feltehetőleg a madéfalvi veszedelem (1764) idején telepedtek le. Valószínű azonban, hogy korábban is volt a településnek magyar lakossága. A hagyomány szerint főleg Gyimesből jöttek, s az első katolikus embert Selyem Józsinak nevezték, akinek a koponyáját olykor közszemlére teszik a templomban. A koponyakultusznak ez az emléke részletesebb vizsgálatot érdemelne. A kül- és belterületi helynevek, a határnevek legnagyobb része magyar. Ezekből s a hozzájuk fűzött népi magyarázathból kitűnik, hogy a falun belül nagycsaládok, nemzetségek szerint települtek. A románok külön falurészben húzódnak meg. A nyomások felosztása után áttértek a szarvasmarhák egyéni legeltetésére. A fiatal leányok is pásztorkodnak. A határbeli sós források vizét, hasonlóan, mint Klézsén, közösen használták. A lészpedi magyar ácsmesterek román falvakba is eljártak építkezni. Ezt annál inkább számon kell tartanunk, mert Moldvában voltak híres ácsfalvak. Ștefan cel Mare, Moldva fejedelme 1466-ban privilégiumot ad Negoesti falunak, hogy elkészített faházait a vásárokon bárhol szabadon eladhatják, akár a Dnyeszternél, akár a Dunánál, Cetatea Albában, Chiliában. – A lészpedi helynevekhez fűződő népi emlékezések Bilibók János balladájáról is tudnak.

Ónfalva Moldva legrégebbi írásos emlékü települései közé tartozik (Halász, 1983). 1436-ban említik először. Még a múlt században is jöttek erdélyi székelyek a bojár gazdaságokba csépelni, ökröt őrizni. Többször változott a falu helye, s ilyenkor a lakosság szétszedett faházát is magával vitte. Az 1950-es években Gheorghiu Dej város építése miatt a falusi házak jelentős részét lerombolták. Két évtizeddel ezelőtt Ónfalván hozzá-

vetőlegesen ezer magyar lakhatott. Néhány falubeli óvónő a 70-es években a gyerekekkel még magyarul beszélgetett. A helynevek a településről, gazdasági életéről (legeltetés, szénamunka, esztenák) nyújtanak felvilágosítást. A falu románok lakta, 200 házból álló részének *Mál* a neve. Ez a hegyoldal jelentésű finnugor szavunk Ónfván arra utal, hogy a magyarok már a románok betelepítése előtt saját nyelvükön nevezték el ezt az oldalt. Ha a románok korábban ott laktak volna, a magyarok bizonyára átveszik a hegyoldal román elnevezését. Több mondát őriznek a helynevek a tatárok elásott kincseről, a törökök előli menekülésről, a halált választó szerelmesekről, a kígyók és szépleányok barlangjáról. A *Perkő* nevű hegyen „régén minden esztendőben összegyűltek a népek... nagy tüzeket raktak. Mikor megválasztottak valakit nagnak”. A *Ruszi erdőben* a szabadságharc idején egy „csapat magyar huszár átjött magyarföldről a Kárpátokon átal, s a Ruszi erdőben lévő ruszokat... esszevágták”. Ónfván neve a helybeli magyarok, románok körében *Katolikus falu*. A diószegiei (szomszédos magyar falu) *Szentpéterfalunak* mondják.

Halász Péter harmadik munkájában Klézse helyneveiről tájékoztat (*Halász*, 1986). Feltűnő, hogy ezt az elszékelyesedett magyar falut csak későn, 1781-ben említik. Eredetileg kisnemes (*rezes*) lakói nem tartják magukat székelynek. A földművelés mellett – korábbi román források szerint – néhány család szalmakalap-készítéssel is foglalkozott. Itt tevékenykedett a tudós csángókutató lelkész, Petrás Ince János. A múlt század második felében a hittant magyarul tanítják. Az imák magyar és latin szövegét Jászvásáron nyomtatják ki. Az 1940-es évek végéig a templomban még magyarul imádkoznak. A Magyar Népi Szövetség kezdeményezésére Klézsén, mint sok más faluban, magyar iskolákat szerveztek, amelyek azonban néhány évi működés után az 1950-es években megszűntek. A megfélemlített emberekkel kérvényt íratnak alá, kérve az anyanyelvi oktatás megszüntetését. Napjainkban a magyar lakosság száma hatezer körül lehet.

Halász Péter a faluból, határából 200 helynevet közöl. A Klézsének nevezett közigazgatási egység három tovább tagolódó részből áll. Ezekben rokoni kapcsolatban álló családok élnek, mindegyiknek külön fonója (*guzsalyas*) van. A fiatalok elkülönülten játszanak, a legények saját falurészük kocsmáiban mulatnak. A helynevek Klézsén is a történelem, a betelepülés, a gazdálkodás, a hiedelmek hagyományait őrzik. *Csemátfaluban* a Csernátok, *Salamonokban* a Salamonok laktak. Több határnév a jószágtartás, a szőlőművelés különböző formáira emlékeztet. Ilyen helynevekhez, mint *Bóc háta*, *Háromárok feje*, *Plófa*, *Ütőpatata* boszorkányos, kincskereső, pénzcsináló, megrontó történetek fűződnek. A Szeret partján áll egy öreg fa, *Szent László fája*, amelyet a hagyomány szerint a király annak az emlékére ültetett, hogy kiverte az idegeneket az országból. Mikor jöttek a tatárok, elkezdett száradni, s távozásuk után ismét kiszáradt. De kiszáradt akkor is, amikor Rákóczi verte a németeket, s 48-ban Kossuth katonáinak megjelenésekor. Szent László fájáról tudnak Csík falu lakói is. A második *verekedés* (háború) idején villám sújtotta. Egyébként igen gyakoriak Moldvában a Szent István- és Szent László-mondák. Wichmann Y. közölte Szabófalváról azt az Attila-mondát, hogy a „magyar vajda” Moldván átvonulva mindent elpusztított, s nyomában csipkerózsa nyílt. További mondakörbe tartozik Gegő Elek közlése: a Bákó melletti kunhalmokról a csángók azt beszélik, hogy ott elődeik az isteneknek lovakat áldoztak. Ezek a mondák aligha lehetnek olvasmányélmények folklorizálódott változatai. Kétségtávolú igen régiek, s arra utalnak, hogy a moldvaiak kapcsolata Erdély, a magyar föld irányába mindig nyílt volt. Kapcsolatuk a magyar hagyományvilággal, történelemmel soha nem szakadt meg. A mondákkal is kifejezik a magyar szellemi közösséghez való tartozásukat.

Pusztina helyneveiről közölt gyűjtemény (*Halász*, 1987) a 18. század végén alapított falu életéről tanúskodik. A Csikból menekült székelyek mint vándor cséplőmunkások már korábban ismerhették a környéket. Messze földön híres szarvasmarhákat neveltek.

Az állattartást elősegítették a *tellák*. Ezek határbeli, tanyaszerű települések, amelyekre nyáron az asszony nép is kiköltözik. *Bece tellája, Dani Józsi tellája, Burták tellája* és más hasonló határnevek erre a települési rendszerre utalnak. A *tella* Halász Péter szerint csíki havasi pásztorkodásuk maradványa lehet. Tudomásom szerint ez a települési rendszer az északi csángóknál ismeretlen. A *tella* ismert román eredetű gyakori szava a moldvai és erdélyi magyar nyelvnek, s juhakol, esztena, delelő, ház és gazdasági épület jelentésben él. Felbukkan a szó a népballadákban (*Márton*, 1972:553; *Márton-Péntek-Vő*, 1977:377; *Bakos*, 1982:155, 410).

A Gyógyszerészet című folyóiratban (25. évf. 10. sz. Budapest, 1981) korábban megjelent *Halászné Zelnik Katalin* tanulmánya a moldvai csángó növénynevekről, amelyről idézett írásomban már szóltam. A Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok 36. számaként (Budapest, 1987) önállóan és kibővítve ismét olvashatjuk a szerző értékes gyűjtését (*Halászné Zelnik*, 1987). A bevezetésben írja: „A moldvai magyarok életmódjukból, etnikai, földrajzi elzártságukból, anyanyelvi iskolák híján a szóbeliség szintjén konzerválódott műveltségükből adódóan igen széleskörű növényismerettel rendelkeznek. A nyolc-tíz éves gyermek ugyanúgy ismeri a kertben, az útszélen, a réten, a kaszálón vagy az erdőben megtalálható növényeket, mint az idősebbek, és nemcsak a nevüket tudják, hanem azt is elmondják, mire használják őket.” Tizenhárom faluból azután Halászné Zelnik K. a növények nagy számát közli. Elmondja róluk, hogy melyik használatos táplálkozásra, gyógyításra, különböző kultikus-mágikus cselekedetekhez. A csalán ma is fontos nagybőjtő táplálékuk. Külsőrekecsényben él az az Európa-szerte ismert hagyomány, hogy egy páfrányféle (erdei pajzsika) virágja a bocskorba akadva láthatatlanná teszi az embert, s megtalálja a földbe rejtett kincset, aranyat. A *Trifolium arvense* *baktató*, *baklató* neve arra utal, hogy virágját az uborka indái közé szórták, hogy jobban teremjen. Nem más ez, mint a mesterséges beporzás kezdetleges, népi módja. Moldvában is elterjedt az ember- és állatgyógyászatban - az Alföldön tályogygyökér néven ismert - hunyor használata. Feltűnő azonban, hogy a moldvai népnyelvből eddig csak román eredetű elnevezéseit (*eszponc*, *ponc*) közölték. Az erdélyi magyar és román néphit a nadragulyát megszemélyesíti, köszönnék a növénynek, nagyasszonynak szólítják, simogatják, és azt hiszik, hogy elcsúszhat a háztól. A moldvai Szabófalván ez az elképzelés redukálódott a rossz gyerekekhez intézett kérdésben: Mit csinálsz, te Matraguna? A moldvaiak mély vallásosságával függ össze, hogy a vadnövényeknek igen gyakran a szentekre, a hitéletre utaló elnevezést adnak. Ilyen növényneveiket jegyezte fel Halászné Zelnik Katalin: *Szent János bojtya*, *Szent Antal botikó*, *Szentkereszt burján*, *Szent Ilona virág*, *Isten gyümölcse*, *Ménysország kapuja* stb. A magyar folklór egyik szép feladata lenne a vallási vonatkozású növényneveink összegyűjtése s az elnevezési rendszer kialakulásának felderítése. Az ilyen munkálatoknak is tanulságos német, skandináv előzményei vannak.

Néhány sorban visszalépek a múlt század elejére és második felébe. Gegő Elek figyelmét sem kerülte el Moldva fűveszete, amelyet - ha eltekintünk a román és cigány asszonyok tevékenységétől - eddig mellőztek (*Gegő*, 1938:36). Moldva etnobotanikájának magyar kutatója is volt. 1863-ban jelent meg Szabó J.-nak Czihack J.-vel közösen írt munkája a gyógyfüvekről, a táplálkozásra, festésre és más célokra használt növényekről (*Czihack-Szabó*, 1863). Szabó J. tevékenységéről a magyar botanikatörténet (*Gombocz*, 1936) semmit sem tud. Savulescu T. román botanikatörténete is csupán a munka címét említi (*Sävulescu*, 1943:22). A tanulmány jelentőségére rövidesen visszatérek.

Halász Péternek napvilágot látott egy tanulmánya a moldvai magyarok szőlőkultúrájáról (*Halász*, 1987). A Domokos P. P. által feltárt történeti források gyakran említik a moldvai szőlőskerteket, az izletes borokat. A nagy hagyományú szőlőkultúrát bizonyítja, hogy a magyar kádárok boroshordókat és egyéb edényeket orosz- és lengyelországi borárusok részére is készítettek. Kotnáron a népi emlékezet ma is azt tartja, hogy a

régi kádármesterek magyarok voltak. A monda szerint a városka a nevét is egy magyarországi, a szőlőműveléshez jól értő embertől kapta. A bor révén jelentős cserekereskedelem alakult ki a moldvai magyar falvak és Csík, Háromszék között. A szőlő telepítése, művelése meglehetősen egyszerű. Jellegetese az ásóbothoz hasonló szőlőültető botjaik. A szőlőt gúla alakban felállított karóra kötik. A szüret kevésbé szórakozással, mulatsággal egybekötött munka. A szőlőt napjainkig tapossák, vagy *csömöszölővel* törik össze. A prés ritka. Egy-kettő akad a falvakban, s a gazdák egymástól kérik kölcsön. A must a kádban a törkölyrel együtt erjed. A bort nemigen fejtik le. Addig isszák, míg tart a hordóban. Halász P. írja, hogy a moldvai magyaroknál ritka a pince. A hordókat a pajtában, az istálló melletti fészerszerű *szopronban* vagy a kamaraféle *kilérben* tartják. Az alább bemutatandó fényképes munkában Csoma Gergely szól arról, hogy régebben a bort méhviasszal bekenet hordókba öntve elásták, s évekig így tartották. A veremben való bortárolás emléke ez az eljárás. Moldvából eddig nem ismertük. A rendelkezésemre álló román irodalomban sem találok a nyomát. Vincze István közli a borvermek használatát Szatmárból (Erdőd, Szatmárhegy), s felhívja a figyelmet a vermes bortárolók besszarábiai, örményországi előfordulására, a grúz földre ástott bortároló agyagedényekre (Fényes, 1839:257; Vincze, 1984:1-2).

A néprajztudománynak is nagy nyeresége az a fényképgyűjtemény, amely Csoma Gergely színes felvételeit mutatja be (Csoma, 1988). Csoma G. 1977 és 1978 között 6000 moldvai felvételt készített. Így lehetőség nyílt egy olyan sorozat élénk tárására, amelynek kiemelkedő esztétikai értéke mellett a tudományos jelentősége is magas szintű. Vessünk csak pillantást az első képre. A színes katrincába pólyált kicsi gyermek tekintetével jelzi, hogy olyan világba léptünk, amelyben a népművészet magas hőfokon sugározza magyarságunk sokszínűségét. Azután a felvételek hosszú sora a gazdag és elhalványuló népviseletnek, a templomi áhítatnak, az életkor átmeneti rítusainak, a munkának és pihenésnek, a családi életnek, a siratásnak és táncnak különböző mozzanatait örökíti meg. A fényképsorozatot egy kézzel írott magyar énekeskönyvvel zárja a moldvai életet képekben feltáró krónikás. A képek jelentős részéhez néprajzi értékű magyarázatot is fűz. A bukilai temetéshez és esküvőhöz, a bogdánfalvi karácsonyhoz fűződő közléseit feltétlenül számon kell tartanunk. Nem mindig tűntette fel, hogy melyik faluban készült a felvétel. Ezt meg kell értenünk. A kötet végén Demokos Pál Péter foglalta össze a moldvai csángók történetéről már ismert kutatásait. Ez itt-ott korrigálásra szorul (pl. a hétfalusi csángók eredetéről vallott nézete). Szemléletes a moldvai magyar (csángó, székely) falvakról készült térkép, de sem Jugán, sem Rekecsin és Kápota nem románosodott el teljesen. A hangsúly mindenképpen a kiemelkedően tanulságos fényképeken van. A kötetet a legmagasabb művészi díjak odaítélőinek is figyelemmel kell kísérni, s reméljük, hogy lesz kiadó, aki a szerző sokezernyi felvételéből még többkötetet nyit publikál. Hungarológiai kutatásaink irányítói is tevékenyen közreműködhetnek ebben.

Irodalmi életünk - eddig visszhang nélkül maradt - meglepetése a szabófalvi csángó költő, Lakatos Demeter (1911-1974) összegyűjtött verseinek megjelentetése a Hajdú Mihály szerkesztette Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok sorában (Lakatos, 1986). A szerkesztéshez, a szömutató elkészítéséhez az ELTE Magyar Nyelvészeti Diákkörének tagjai nyújtottak segítséget. A terjedelmes bibliográfiát Udvardy Frigyes állította össze. A szerkesztők a versek közreadásával a nyelvtudományt, a nyelvjáráskutatást kívánják szolgálni, de napjaink egyik maradandó hungarológiai feladatának is eleget tettek. Körültekintő figyelmet igényel a jórészt kéziratban lappangó s a nehezen elérhető kiadványokban megjelent versek kötetbe gyűjtése. A síremléken a szabófalvi temetőben a Mitica Lacatuș nevet olvashatjuk (l. ehhez Hajdú D. Dénes cikkét: *Hajdú*, 1985:4). Szabófalván utcát is neveztek el Lakatos Demeterről. (Nálunk egy általános iskola nevével emlé-

kezhethetnének rá.) A román irodalomtörténet is számon tartja munkásságát. A költő tizenegy-tizenkét éves korától román nyelven is írta verseit, de – mint mondja – „csángoul en irtam a leg első csángu verset a világon”. Versei „csángó nyelven” 1935 óta jelennek meg, lappanganak különböző újságokban, folyóiratokban, s terjednek kéz- és gépírással másolatokban. A fenti kötet jelentőségét alig lehet szavakba foglalni. Az idő rövidesen a nyelvemlékek sorába emeli ezt a versgyűjteményt. Dsida Jenő 1935-ben a Halotti Beszédre emlékeztetve (Latiatok feleim zutuchel) mutatta be Lakatos D. verseit, s most ez a kötet is halotti beszéd lehet egy magyar népcsoport felett. Az északi csángó népcsoport mindennapi életét, vágyait, küzdelmét, gondolatvilágát kifejező költő verseit már csak tájszótár segítségével, a moldvai magyar nyelv archaikus formáinak grammatikai ismeretével érthetjük meg. Az érzelem azonban a jelen esetben lényegesebb a megértésnél. Lakatos Demeter verseivel egy magyar etnikai csoport küzd a jövőjéért, s már halott költőjével üzen a magyar történelemnek és jelennek létezéséről, hozzánk tartozásáról. A költő elmondja, hogy a téli estéken a tűzhely mellett meséket mondott a nagyapa, s nyáron a vackorfa alatt magyar énekekre tanította. Figyelmeztette unokáját arra, hogy ott, ahol a nap lenyugszik, egy szép nagy ország van, s járja be, legyen része benne. A szövegek kitűnő verselési készségről, formagazdagságról tanúskodnak. Lakatos Demeter akár a szerelemről, a szokásokról, szülőfalujáról, akár csángó mivoltáról ír, túllépi azt a keretet, amelyen belül a népköltészet foglal helyet. Nem a népköltészet egyik írásba foglalója, hanem a nép egyik költője. A nép költőjének mondja magát ő is. Verselési készsége gyakran Csokonaira emlékeztet. Meglepőek azok a versei, amelyekben a költő születéséről, magatartásáról vall. A költőnek – vallomása szerint – nem kell megrendelni a verseit, nem kell neki parancsolni – tudja, mit írjon. Magas etikai eszméket formál meg csángó nyelven, amikor arról vall, hogy szeretni többször is lehet. Ki ember, és még szíve van, az szeret. Az ember nem valami burján árnyéka. Ne legyen olyan fa, amely gyümölcsöt nem ad, sem vízen haladó szalmaszál. Néprajzi, esztétikai elemzést kívánnak a tájakat, az évszakokat, a falusi életet bemutató versei. Elmondja azt is, hogy álom maradt az a vágya, hogy minden pestit megöleljen. Egy csángó monográfiába kívánkoznak a fonóré, a vasárnapi táncról, a hejgetésről, a mindennapok falusi eseményeiről közölt versei, verses levelei. Éppen olyan könnyedén foglalta versebe az Orion rádióról, az óhajtott Orion televízióról a véleményét, mint a forrásnál a vászonzefehéritést végző asszonyok munkáját. Verseiről mondjanak többet és lényegesebbet az irodalomtörténészek. A néprajz a csángó magatartás, hit és hiedelem, a munka és ünnep könyveként helyezi a verseket dolgozóasztalára. A közölt bibliográfiában említett írások inkább csak a lelkesedés, az ismételt újrafelfedezés hangján szóltak róla. Reméljük, hogy rangos kiadó jelenteti meg összes verseit (l. még ezekhez Bosnyák S., Lakatos Demeter versei. *Mozgó Világ*, 1985. 1. sz. 20–22. l.). Ezek között bizonyára lesznek olyanok, amelyeket a többszöri másolás során igyekeztek érthetőbbé tenni, stilizálni. Ilyen ebben a kiadványban a guzsalyáról írt egyik verse (127–128. l.). A sok másolat a költészet útjára, a folklorizációra, a kódexmásolók munkájára emlékeztet.

Foglalkozom még néhány fontosabb tanulmánnyal. Ilyen Benda Kálmán összefoglalása a csángók 16–17. századi történetéről (*Benda*, 1988:535–551). Értéke, hogy a részben már ismert és használt történeti források anyagát szemléletesen, jól áttekinthetően összefoglalja. Aligha lehet azonban megfeledezni arról, hogy korábban már Gegő Elek, Petrás Ince, Györffy István is felhívták a figyelmet a moldvai magyarok két csoportja közötti különbségekre. Tartalmas tanulmányt közölt Benda K. a sokat emlegetett besszarábiai Csöbörcsök 16–18. századi történetéről is (*Benda*, 1985:895–916). Szóts Zoltán *A székely művelődés évszázadai* című kötetben foglalkozik a moldvai csángók iskolaügyével is (pl. Ardonini püspök-prefektus, Koós Ferenc, a Szent László Társulat tevékenysége). Ez a kérdés külön kutatást igényelne, feltárva az utolsó évszázad iskola-

politikáját. A kérdésnek a napisajtóban is van forrásértékű irodalma (Kiss, 1987; *Diurnus*, 1987; *Enyedi*, 1947). E téren feltétlenül szükség lenne a Magyar Népi Szövetség megmaradt irattárának s az 1945 utáni erdélyi, romániai sajtónak a feldolgozására.

Közbeiktatva említtem meg, hogy heti- és napilapjaink is figyelemmel kísérik a moldvai magyarok sorsát. Kiss Károlynak az Új Tükörben (1984. 37–43. sz.) jelent meg körültekintő cikksorozata. Kiss Károly a Magyar Nemzetben is többször megemlékezett a moldvai magyarokkal foglalkozó tudományos eseményekről. Méltó méltatást közölt Petrás Ince Jánosról (Magyar Nemzet, 1986. szept. 6.). Figyelmet fordít a csángó kérdésre a Vigilia (l. pl. Pomogáts Béla, Vita a moldvai katolikusokról. Vigilia 51. 1986. 634–635). Az USA magyar nyelvű sajtója szintén napirenden tartja a csángókérdést. Így a Szittyakürt rendszeresen átveszi a magyar sajtó csángókkal foglalkozó cikkeit (pl. Kiss Károly, Enyedi Sándor írásait).

A csángókutatás szempontjából kitűnő tanulmányt közölt a Magyar Nyelvőrben Kiss Lajos a moldvai, besszarábiai és bukovinai helynevekről. A gazdag anyagon nyugvó tanulmány lényege, hogy a moldvai települések nevei közül hiányzik a három legősibb típus: a puszta törzsnévből, a vezérnévből és a templomi védőszent nevéből képzett helynév (Kiss, 1987:215–233). Ezek során utal az én véleményemre, ti. arra, hogy a Bákó és Románvásár környéki magyarok a honfoglalók Kárpátokon kívül maradt őseinktől származhatnak (l. erről részletesen *Gunda*, 1988:12–24; *Gunda*, 1987:267–287). De szakembereink többsége inkább azon a nézeten van – fejtí ki Kiss Lajos –, hogy „a Moldvában, Bukovinában, sőt messzi Besszarábiában is megtelepedett magyar csoportok a Kárpát-medencéből vándoroltak ki új lakóhelyükre. Az első csoportok bizonyára még az Árpád-korban kirajzottak, később pedig, amikor a moldvai fejedelemség a magyar király hűbéres tartománya volt, egyre gyarapodott a számuk” (Kiss, 1987:215). Csak nagyrabecsúlással fűzhetek néhány gondolatot Kiss Lajos eredményeihez. Hangsúlyozom, hogy a moldvai kérdésben nem lehet „vita”, hanem a különböző módszerekkel és anyaggal dolgozó kutatók tiszteleten alapuló véleménycsereje. Magam is úgy látom, hogy a moldvai magyarlakta és a magyar–román vegyes nemzetiségű helységek nevei aránylag későn tűnnek fel (pl. Bákó 1407; Harló 1541; Forrófalva, Szabófalva 1646–47). Az igen archaikus jellegű Szabófalva mint helységnév csak a 17. század közepéről ismert. A falunevek román alakja korábban is feltűnik (Juganii 1455). Ez természetes is, mert hiszen nem magyar nyelvű oklevelekről van szó, s Moldvában az írásbeliség fiatalabb, mint Magyarországon. Vegyük tekintetbe Bárczi G. figyelmeztetését: „Az első adat kelte... nem lehet döntő, mert ez sokszor a véletlentől függ” (Bárczi, 1958:92). A helynévadásban pedig eltérő szokások, szemlélet is érvényesülhetnek. Számos eltűnt helynévünk, sőt vármegyénk, a régészek által felszínre hozott falumaradványunk van, de a lakosság mégis megmaradt, elmenekülése után békésebb időben visszaköltözött régi lakóhelyére. Az elbujdosottak előcsalogatására idézhetném egyik tatár mondánkat. Kiss Lajos nem foglalkozott a Gyula helynévvel, amelyről Bandinus azt írja, hogy Gyula kapitány emlékére építették. Ez a kapitány a Tisza (!) folyó mellett is épített egy Gyula nevű várost (*Domokos*, 1988:151, 402 fordítását követem). A moldvai Gyulát egy másik munkájában sem említi Kiss L. A békési Gyula szerinte török méltóságnévre megy vissza, amely a *jula* 'fáklya' török főnévvel tartozik össze. Gyulafehérvár esetében szerinte a *Gyula*-előtag Gyula törzsfőre (10–11. sz.) vagy a *gyulának* címzett erdélyi vajdára, esetleg éppen a Kán nemzetségbeli Gyula vajdára emlékeztet (Kiss, 1980:256). Nem tudom biztosan, hogy a Gyula névhez tartozik-e a Balhøj völgyében fekvő Giuleştii (*Domokos*, 1988:150). A teljesség kedvéért meg kell jegyeznom, hogy a moldvai Gyuláról Hary Györgyné írt az USA-ban megjelenő Szittyakürt 1986. áprilisi számában.

Bizonyos sejtések még a kételkedők körében is feltűnnek. Szabó T. A. korábban *jó részt* székely eredetűnek tartotta a Románvásár és Bákó környéki csángókat (Szabó,

1972:121). Később még inkább ingadozik, s így nyilatkozik: „Hogy hogyan, miképpen szakadt oda ez az északi és déli csángó csoport, az a legtalányosabb kérdés. Mert a többi, a székelyes csoport nem kérdéses, hogy kivándorlás, mégpedig nagyon közeli kivándorlás révén” (Magyar Nyelv, 84. 1988:269). Az erősen kételkedő Benda K. is azt írja, hogy „nem lehetetlen, bár nem bizonyítható, hogy egyes kisebb csoportok csakugyan lemaradtak és megtelepedtek Moldvában” (Benda, 1988:537). Tulajdonképpen erről van szó. A félmilliónyira tehető etelközi magyarból bizony visszamaradhettek többen vagy még többen. Az eddigi régészeti leletek s a több tényezőt figyelembe vevő tudományos kutatás azokat látszik igazolni, akik a honfoglalás előtti magyarok utódainak vélik a csángókat. A hungarológia csak hálás lehet Fodor Istvánnak, hogy a Kárpátoktól keletre előkerülő, a magyar etnikumhoz tartozó archeológiai leletekre ráirányította a figyelmet (Fodor, 1984:100-102). Nem felejtkezhetünk meg a Kisinyovtól északra fekvő Órhely 14. századi archeológiai leleteiről, amelyről magyar régészeknek is véleményt kellene mondani. Magam csak az archeobotanikai eredményeket ismerem (Janušević, 1976:74).

Az úttörő, a sok mindent meglátó és megsejtő Domokos Pál Péter sorait az új utakat is kereső kutatónak mégiscsak figyelembe kell venni. Ő a Prut és Szeret folyók vidékére utalva ezt írja: „Nem tehető fel, hogy a magyar nép az utolsó emberig elhagyta volna régi szálláshelyeit. Valószínűbb az, hogy a nyugodtabb vérű csoportok, az öregek, a völgyek védettebb vidékein meghúzódtak, ott maradtak, vagy a veszedelmek elmúltával régi lakóhelyeikre visszatértek” (Domokos, 1987:11, 19). Bóna István írja, hogy elvileg nem tagadható a magyarok kilencedik századi jelenléte Moldva és az Al-Duna térségében. Ezzel a moldvai megjelenéssel össze kellett fűggyön, hogy a magyarság a Keleti-Kárpátok járható szorosain jött be Erdélybe, s „a magyar honfoglalás első állomása a ránk maradt legkorábbi magyar hagyomány és írásos forrás szerint... Erdély volt” (Bóna, 1986:200). Ezt a megállapítást is feltétlenül tekintetbe kell vennünk az észak-moldvai magyarság eredetének kutatásánál.

Természetesen a részleteket elsodorhatja az események hullámmása, de így van ez legújabb kori történelmünk esetében is.

A fentiek után az olvasó valamiféle összefoglalást vár tőlem. A szétágazó tartalmú munkák eredményeit, adatait, szempontjait lehetetlen összefoglalnom. A különböző tudományterületeken, eltérő utakon járó kutatók számtalan dokumentumot hoztak felszínre, s szempontjaik gazdagítják a moldvai magyarság jobb megismerését. Nevelnek, ismereteket terjesztenek, kiküszöbölik földrajzi és történelmi oktatásunk hiányosságait. Feltűnhetett, hogy a sorra vett munkák, tanulmányok egy kivételével hazai szerzők tolla alól kerültek ki. Elszomorító, hogy a moldvai magyarok köréből nem nőttek ki olyan szakemberek, akik - megmaradva magyarnak - népük életével, sorsával foglalkoznának. Az ottani iskolapolitika s a hatósági intézkedések, nevelési elvek miatt nem is nőhettek ki, ami etnikai csoportunk tragédiájának, közeli teljes nyelvi és magatartásbeli beolvadásának egyik oka. A moldvai magyaroknak még az a lehetőségük sincs meg, mint a kurdoknak, hogy ide-oda meneküljenek a különböző határokon át, hogy megőrizzék önmagukat. Hasonló a sorsuk a kelet-balkáni gagauzokéhoz, tatárokéhoz, yürükökhöz, lipovánokéhoz. Előző írásomban még seregnyi erdélyi szerző kutatásáról, terjedelmes monográfiákról számolhattam be. Az utóbbi esztendőkből az erdélyi publikációk előtt is lezárultak a sorompók. Hiába várjuk a moldvai magyar nyelvátlasz, az ígért folklórkötetek megjelenését. Ugyanakkor örülünk, hogy a macedoromán, a maroknyi isztroromán nem szakad el romániai testvéreitől, s minden lehetőség megvan arra, hogy közöttük a romániai kutatók dolgozhassanak, nyelvüket, kultúrájukat ápolhassák.

A magyar szerzők kéziratban lévő munkáinak kiadását átvehetnék hazai tudományos bázisaink, kiadóink. Megtörténhet és megtörténik, hogy a határainkon kívül élő és

dolgozó tudósaink történeti, irodalmi és nyelvtudományi, néprajzi, szociológiai, természettudományi munkáikat nem jelentethetik meg anyanyelvükön. Ezért javaslom, hogy Magyarországon az ilyen munkák kiadására létesüljön egy tudományos alap, amely publikálásukat lehetővé tenné. Tudom, hogy ennek számtalan nehézsége, talán jogi akadályai is vannak, de az idő és a valóság feltétlenül cselekvésre kell hogy késztesse a magyar tudományosság organizátorait.

Vegyük tudomásul, hogy a moldvai, erdélyi magyar kultúra, az anyanyelv megmentése terén magunkra vagyunk hagyatva. John C. Whitehead a múlt év végén Budapesten a sajtóbeszámolók szerint azt mondta, hogy Washingtonnak korlátozottak a lehetőségei a román politikai vonal befolyásolására. Úgy tűnik, hogy az USA-politika többet tud tenni egy-egy népért, ha azt Angolába, Kambodzsa-ba vagy Granadába helyezte a sors. Pedig az USA tudósai sűrűn megfordulnak a kárpáti, balkáni tájakon is, s éppen a nemzetiségeket, a demográfiai és néprajzi viszonyokat tanulmányozzák. Gondolok itt az East European Anthropology Group s több egyetem kelet-európai project-jára s olyan kitűnő kutatók tevékenységére, mint Katherine Verdery, Sam Beck, W. L. Lockwood, J. W. Cole, L. Vincze, D. Kideckel, G. Kligman, E. A. Hammel, J. M. Halpern, B. Kerewsky-Halpern és mások. Munkásságukról részben tanulságos áttekintés áll a rendelkezésünkre (*Halpern-Kideckel*, 1983:377-402). Természetesen egyesek szemléletével nem mindig érthetünk egyet. Ők, ha valóban Kelet-Európára, a Balkánra fordítják tekintetüket, nem kerülhetik meg a moldvai, az erdélyi kérdést, s tájékoztatást nyújthatnak John C. Whiteheadnek és más politikusoknak.

Mi pedig azt tesszük, hogy román etnográfus és folklorista kollégáink tartalmas munkáit saját kiadványainkban sorra megjelentetjük. Eddig kb. húsz tanulmányt közöltünk a román néprajz jeles művelőitől. Elismerő szavakkal ismertetjük nyugati folyóiratokban kitűnő munkáikat. Méltató soraink a román kiadványok fülszövegére is rákerültek. A közeljövőben Lisszabonban megjelenő nemzetközi kiadvány szerkesztőinek a figyelmét hívtuk fel arra, hogy a kötet tanulmányainak szerzői között román etnográfus is legyen. Mindezzel viszonzni is szeretnénk az olyan gesztusokat, mint Mihail Halici román költőé, aki distichonokkal üdvözölte Pápai Páriz Ferencet, amikor a bázeli egyetemen orvosdoktorrá avatták.

Mindezek már egy külön tanulmányt érdemelnének!

Irodalom

Bakos F., A magyar szókészlet román elemeinek története. Bp., 1982.; Bárczi G., A magyar szókincs eredete. Bp., 1958.; Benda K., Csöböröcsök. Századok 119. k. 1985.; Benda K., A moldvai magyarok (csángók) a XVI-XVII. században. Magyar Tudomány 95. k. 1988.; Bóna I., Dáciától Erdőelvéig. Erdély története. I. k. Bp., 1986.; Bura L., A moldvai csángó nyelvjárás *a*-zása. MCsD. 28. Bp., 1986.; Czihak J.-Szabó J., Heil- u. Nahrungsmittel...,welche Ost-Romanen. Moldauer u. Wachsen aus dem Pflanzenreiche gewinnen. Flora, 1863.; Csoma G., Moldvai csángó magyarok. Bp., 1988.; Diurnus. Csángó iskolák. MNemzet, 1987. szept. 2.; Domokos P. P., A moldvai magyarság. Bp., 1987.; Enyedi S., A moldvai csángóknál 1947-ben. MNemzet, 1988. márc. 1.; Fényes E., Magyar országnak... mostani állapotja... IV. Pest, 1839.; Fodor I., Zur Problematik den Anknunft der Ungarn im Karpatenbecken... Interaktionen der Slawen u. anderen Ethnika... Nové Vozokany 3-7. Okt. 1983. Nitra, 1984.; Gegő E., A moldvai magyar telepekről. Buda, 1838.; Gombocz E., A magyar botanika története. Bp., 1936.; Gunda B., Ursprung der Moldau-Ungarn. Festschrift für A. T. Szabó und Zs. Jakó. München, 1987.; Gunda B., A moldvai magyarok eredete. Magyar Nyelv 84. k. 1988.; Hajdú D. D., Lakatos D. sírja... Új Ember 41. 22. sz. 1985.; Hajdú M., Az 1646-47. évi Bandinus-féle összeírás... MSzA. 30. Bp., 1980.; Halász P., 1983. Lészped helynevei. MND. 26. Bp., 1983.;

Halász P., Ónfalva helynevei. MND. 32. Bp., 1983.; Halász P., Klézse helynevei. MND. 58. Bp. 1986.; Halász P., Pusztina helynevei. MND. 68. Bp., 1987.; Halász P., A moldvai magyarok szülőkkultúrájáról. Arator. Bp., 1987.; Halászné Zelnik K., Moldvai csángó növénynevek. MCsD. 36. Bp., 1987.; Halpern J. M.-Kideckel D. A., Anthropology of Eastern Europe. Annual Review of Anthropology 12. Palo Alto. Calif., 1983.; Janušević Z. V., Kulturnie rastlenija jugozapada SSSR... Kišinev, 1976.; Kiss K., A csángó magyarok tudósa. Petrás Ince János emlékére. MNemzet, 1986. szept. 6.; Kiss L., Földrajzi nevek etimológiai szótára. Bp., 1980.; Kiss L., Magyar helységnevek a Keleti-Kárpáton túl. Magyar Nyelvőr 111. 1987.; Lakatos D., Csángó strófák. MCsD. 26. Bp., 1986.; Márton Gy., A moldvai csángó nyj. román kölcsönszavai. Bukarest, 1972.; Márton Gy.-Péntek J.-Vöő I., A magyar nyj.-ok román kölcsönszavai. Bukarest, 1977.; D. Mátai M., Egy elfelejtett reformkori tudós. Gegő E. A MNYT. kiadv. 146. Bp., 1976.; Petrovics I., Új források a kunok keresztény hitre térítéséről? Acta Historica 86. 1988.; Săvulescu T., Începuturile științei în România: Botanica. Bukarest, 1943.; Szabó T. A., Nyelv és múlt. Bukarest, 1972.; Szóts Z., A Kárpáton kívüli területeken élő székelyek oktatásügye. Balázs G. (szerk.), A székely művelődés évszázadai. Bp., 1988.; Vincze I., A bortárolók történeti formái... Ethn. 95. k. 1984. - (Kéziratomat 1988 közepén zártam le, s ezért néhány könyvet, kisebb, de értékes tanulmányt, mint Beke Györgyét, Bosnyák Sándorét, Domoikos Pál Péterét, Faluhelyi Andorét nem vehettem tekintetbe.)

